

Russian].

18. Kononov, S. G. (2018). Elementy germanskoj modeli dosudebnogo proizvodstva v ugovolnom processe postsovetских gosudarstv [Elements of the German model of pre-trial proceedings in the criminal procedure of post-Soviet states]: Extended Abstract of Cand. Sci. (Law) Dissertation. Moscow, 9-10. [In Russian].

19. Erina, K. A. (2020). O nekotoryh aspektah sravnitel'no-pravovogo analiza zakonodatel'stva Rossijskoj Federacii i Respubliki Tadjikistan v voprosah bor'by s korrupcionnymi prestuplenijami [On some aspects of the comparative legal analysis of the legislation of the Russian Federation and the Republic of Tajikistan in matters of combating corruption crimes]. In: Nacional'naja pravovaja sistema Respubliki Tadjikistan i stran SNG: analiz tendencij i perspektiv razvitija [The national legal system of the Republic of Tajikistan and the CIS countries: analysis of trends and development prospects]: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference (Dushanbe, October 30, 2020). Dushanbe, 382. [In Russian].

20. Mahmudov, I. T. (2015). Problemy pravovogo regulirovanija ispol'zovanija rezul'tatov ORD po ugovolnym delam [Problems of the legal regulation of the use of the results of operational-search activity in

criminal cases]. Vestnik Tadjikskogo nacional'nogo universiteta [Bulletin of the Tajik National University], 3/6(176), 64. [In Russian].

21. Hakimov, B. Ya. (2021). Problemy pravovogo regulirovanija tajnyh neglasnyh sledstvennyh dejstvij v ugovolno-processual'nom prave [Problems of the legal regulation of secret covert investigative actions in criminal procedural law]. Dushanbe: "Dunjo muosir", 237 p. [In Tajik].

22. Prilozhenie № 15. Rezul'taty anketirovanija sudej, prokurorov, sledovatelej, doznatelej, predstavitelej advokatskogo i akademicheskogo soobschestva [Appendix No. 15. Results of the survey of judges, prosecutors, investigators, inquiry officers, and representatives of the legal and academic community]. In: Rahmadzhonzoda, R. R. (2023). Uchenie ob ugovolnom presledovanii v ugovolnom sudoproizvodstve Respubliki Tadjikistan [The doctrine of criminal prosecution in the criminal proceedings of the Republic of Tajikistan]: Dr. Sci. (Law) Dissertation. Dushanbe, Vol. 2, 249 p. [In Russian].

23. III Ekspertnyj Forum po ugovolnomu pravosudiju dlja Central'noj Azii. Itogovyj otchet [3rd Expert Forum on Criminal Justice for Central Asia. Final Report] (2010). OSCE ODIHR, June 17-18, 2010, Dushanbe, Tajikistan, 4. [In Russian].

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

Рахматджонзода Рифат Рахматджон – заместитель начальника Академии МВД Республики Таджикистан по науке, доктор юридических наук, доцент, полковник милиции. E-mail: reefat@yandex.ru

Рахметов Эрик Серикович – начальник Департамента оперативной службы МВД Республики Казахстан, полковник полиции, соискатель кафедры уголовного процесса факультета №2 Академии МВД Республики Таджикистан. E-mail: reefat@yandex.ru

Рахматджонзода Рифат Рахматджон – Тажикстан Республикасы ИИМ академиясы бастығының ғылым жөніндегі орынбасары, заң ғылымдарының докторы, доцент, милиция полковнигі.

Рахметов Эрик Серікұлы – Қазақстан Республикасы ИИМ Жедел қызмет департаментінің бастығы, полиция полковнигі, Тажикстан Республикасы ИИМ академиясының №2 факультетінің қылмыстық процесс кафедрасының ізденушісі.

Rahmadzhonzoda Rifat Rakhmadzhon – Deputy Head for Science of the Academy of the MIA of the Republic of Tajikistan, Doctor of Law (Dr. Sci. in Law), Associate Professor, Colonel of Militia.

Rakhmetov Erik Serikovich – Head of the Department of the Operational Service of the MIA of the Republic of Kazakhstan, Colonel of Police, Doctoral Candidate at the Department of Criminal Procedure, Faculty No. 2, Academy of the MIA of the Republic of Tajikistan.

МРНТИ 06.35.31
УДК 352.075.2

DOI 10.58319/26170493_2026_2_16

ЖІҢІШКЕ КАПИТАЛДАНДЫРУ ЕРЕЖЕСІНІҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КОРПОРАТИВТІК САЛЫҚТАН ЖАЛТАРУҒА ӘСЕРІ

Нуркашева Н.С.¹, Жолаева М.А.^{2*}, Кизатова К.К.²

¹К.Сағадиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы, Қазақстан; ²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

АНДАТПА. Аталған зерттеу Қазақстандағы жіңішке капиталдандыру ережесінің корпоративтік салықтан жалтару стратегияларын әсерін талдауға бағытталған. Теорияның негізгі назары менеджерлердің шешім қабылдау ілгерілеуі қарастырылып, салық шығындарын азайту арқылы корпоративтік құндылықты арттыруға ұмтылатыны көрсетіледі. Жіңішке капиталдандыру ережесі кәсіпорында қарыз-меншікті капитал қатынасын реттеп, пайыздық шығындардың белгілі бір бөлігін шегерімге жатқызуды шектейді. Сол кезде difference-in-differences (DID) әдісі арқылы бағаланып, жоғары қарызды және төмен қарызды компанияның тәртібі салыстырылды. Нәтижесінде, келісімді салықтан жалтарудың төмендегенін, ал келісімсіз жалтаруда айтарлықтай өзгерістер болмағанын көрсетті. Халықаралық корпорациялар келісімді жалтаруды көбірек қысқартса да, балама әдістерді қолдану арқылы бейімделген. Зерттеу Қазақстанның салық жүйесінің халықаралық стандарттарға сәйкестігін және аймақтық ерекшеліктерін айқындайды. Сонымен қатар, GAAR, SAAR нормативтерінің еңгізілуі корпоративтік салықтық жоспарлауды шектеудің құралдарына айналғаны атап өтіледі. Әдіснамалық зерттеуде 2018 -2025 жылдар аралығындағы мәліметтермен негізделді және 1353 бизнес субъектілері – жыл көрсеткіштері қолданылды. Қорытындысы, жіңішке капиталдандыру нормативі агрессивті салықтан жалтаруды азайтуға ықпал ететіні және халықаралық корпорациялар отандық бизнеске қарағанда көбірек әсер алатыны анықталды. Мұндай зерттеу корпоративтік стратегиядағы келісімді және келісімсіз жалтарудың рөлін түсінуге, сондай-ақ реттеушілерге саясаттың тиімділігін бағалауға құнды ақпарат береді.

ТҮЙІН СӨЗДЕР: жіңішке капиталдандыру, салықтан жалтару, difference-in-differences (DID), зерттемелік теория, корпоративтік стратегия, халықаралық корпорациялар, GAAR, SAAR, фискалдық саясат

Влияние правила тонкой капитализации на корпоративное налоговое уклонение в Казахстане

Нуркашева Н.С.¹, Жолаева М.А.^{2*}, Кизатова К.К.²

¹Университет Международного Бизнеса, имени К.Сағадиева, Алматы, Казахстан; ²Евразийский Национальный университет Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

АННОТАЦИЯ. Это исследование направлено на анализ влияния правил тонкой капитализации в Казахстане на корпоративные стратегии уклонения от налогов. На основе агентской теории рассматривается процесс принятия решений менеджерами, показывая, что они стремятся увеличить корпоративную стоимость за счет снижения налоговых расходов. Правило тонкой капитализации регулирует соотношение заемного и собственного капитала компаний и ограничивает возможность списания части процентных расходов. Эта

политика оценивается с помощью метода Difference-in-Differences (DID), при котором сравнивается поведение компаний с высоким и низким уровнем задолженности. Результаты показывают снижение согласованного (conforming) уклонения от налогов, тогда как несогласованное (non-conforming) уклонение существенно не изменилось. Международные корпорации сократили согласованное уклонение в большей степени, но адаптировались за счет альтернативных методов. Исследование подчеркивает соответствие налоговой системы Казахстана международным стандартам и ее региональные особенности. Кроме того, отмечается, что введение правил GAAR и SAAR стало ключевыми инструментами ограничения корпоративного налогового планирования. Эмпирический анализ основан на данных за 2018–2025 годы и включает 1353 фирма-года наблюдений. В результате установлено, что правило тонкой капитализации способствует снижению агрессивного уклонения от налогов, причем международные корпорации испытывают большее воздействие по сравнению с отечественными. Это исследование предоставляет ценную информацию для понимания роли согласованного и несогласованного уклонения в корпоративной стратегии, а также для оценки эффективности налоговой политики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: тонкая капитализация, уклонение от налогов, Difference-in-Differences (DID), исследовательская теория, корпоративная стратегия, международные корпорации, GAAR (Общие правила против уклонения), SAAR (Специальные правила против уклонения).

The impact of thin capitalization rule on corporate tax avoidance in Kazakhstan

Nurkasheva N.S.¹, Zhelayeva M.A.^{2*}, Kizatova K.K.²

¹University of International Business named after K. Sagadiev, Almaty, Kazakhstan; ²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT. This study analyzes the impact of thin capitalization rules in Kazakhstan on corporate tax avoidance strategies. Based on agency theory, it examines managerial decision-making, showing that managers seek to enhance corporate value by reducing tax expenses. The thin capitalization rule regulates the debt-to-equity ratio of companies and limits the deductibility of certain interest expenses. This policy is evaluated using the Difference-in-Differences (DID) method, comparing the behavior of high-debt and low-debt firms. The results indicate a decline in conforming tax avoidance, while non-conforming avoidance remained largely unchanged. Multinational corporations reduced conforming avoidance more significantly but adapted through alternative methods. The study highlights Kazakhstan's tax system alignment with international standards and its regional characteristics. Furthermore, the introduction of GAAR and SAAR rules is noted as key instruments in restricting corporate tax planning. The empirical analysis is based on data from 2018–2025, covering 1,353 firm-year observations. Findings suggest that thin capitalization rules help reduce aggressive tax avoidance, with multinational corporations being more affected compared to domestic firms. This research provides valuable insights into the role of conforming and non-conforming avoidance in corporate strategy and offers regulators useful information for evaluating policy effectiveness.

KEYWORDS: Thin capitalization, Tax avoidance, Difference-in-Differences (DID), Agency theory, Corporate strategy, Multinational corporations, GAAR (General Anti-Avoidance Rules), SAAR (Specific Anti-Avoidance Rules), Fiscal policy.

КІРІСПЕ. Бизнес әлемінде әрбір кәсіпкер тиімділік пен өсуге ұмтылады, ал табыстың негізгі факторларының бірі – сөзсіз шығындарды басқару мүмкіндігі. Ал мұнда салық мәселесі алғы шығады. Салық ауыртпалығын азайтуға деген ұмтылыс табиғи нәрсе, бірақ заңды жинақтар мен қауіпті әрекеттер арасындағы жіңішке шекті тауып ұстап тұру қажет.

Бүгінгі таңда менеджмент шынымен де компания құнын барынша арттыруға бағытталған, бірақ салық шығындарын азайту пайда көлемін көбейтудің негізгі тәсіліне ілгерілеп келеді (Ержанов М. С., Ержанова А. М., Барышева С. К., Касабеков М. А.). Компанияда немесе корпорацияларда осы тұрғыда салықтан жалтару заңды бұзбайтын тиімді стратегия ретінде қарастырылады. Қазақстанда кәсіпорындар шығын мен пайданың тепе – теңдігін сақтай отырып, салықтан жалтарудың оңтайлы деңгейіне ұмтылады. Қазақстан Республикасында жаңа Салық кодексіне ерте, жаң – жақты және жүйелі түрде бейімделе бастаған компаниялар жаңартылған жүйеге тезірек интеграциялана алады, тәуекелдерді азайта алады және алдағы реформалар алдында ікемділікті сақтай алады. Оған тек жаңа талаптарға сәйкестік туралы ғана емес, сонымен қатар күрделі реттеуші ортада салықты басқарудың жетілген және стратегиялық тұрғыдан тиімдірек болуы туралы және стратегиялық бейімделу арқылы қайта қалпына келтіреді. Қазақстанда «жіңішке (аз) капиталдандыру ережесі» бар, яғни қарыз алушы компанияның қаржылық капиталы несиесі сомасымен салыстырғанда аз болса, барлық сыйақыны компанияның шығындарына жатқызуға болмайды.

Жіңішке (жеткіліксіз) капиталдандыру – бұл компанияның қаржылық жағдайы, оның қызметі негізінен меншікті капиталдан гөрі қарыз қаражаты (қарыздар, құрылтайшылардан, аффилирленген тұлғалардан алынған несиелер) есебінен қаржыландырылады. Онда көбінесе салықты оңтайландыру үшін қолданылады, мұнда қарыз бойынша пайыздар пайдаға салынатын салықты азайтуға жасанды түрде көтеріледі.

Қазақстанда жеткіліксіз капиталдандыру ережесі экзогенді ситуация ретінде қарастырылып, яғни (пайыздарды шегеруді шектеу) «айырмашылықтар айырмасы» дифференциалдардағы дифференциалдар (Difference-in-Differences (DID)) әдісін қолдану салықтық өзгерістердің нақты кездейсоқ әсерін бағалауға мүмкіндік береді. DID шектеулерге ұшыраған компаниялар мен бақылау тобы арасында ережелер еңгізілгенге дейін және одан кейінгі борыштық жүктемеге (немесе шегерімдер) деңгейіндегі айырмашылықты салыстырады. Салықтан жалтару екіге бөлінеді: келісімді және келісімсіз. Келісімді жалтару бухгалтерлік және салықтық пайданы бірдей төмендетеді (айталық, аз капиталдандыруды пайдалану), ал келісімсіз жалтару тек салықтық пайданы азайтып, салық айырмашылығын тудырады (кірістерді тану әдістері) (Mahmudi, Lasulita A. F.).

Аз капиталдандыру ережесіне бағынатын халықаралық корпорациялар салықтан жалтару стратегияларын балама әдістер арқылы бейімделуі мүмкін. Айталық, олар пайданы жоғары салық мөлшерлемесі бар елдерден төмен мөлшерлемесі бар елдерге ауыстыруға қабілетті, сол кезде олардың агрессивті салықтан жалтаруға бейімділігін көрсетеді. Халықаралық компаниялар келісімсіз салықтан жалтаруды жүзеге асыруға көбірек мүмкіндіктері бар болуда. Сондықтан жеңішке капиталдандыру ережесінің Қазақстандағы корпоративтік салықтан жалтаруға ықпалын Difference-in-Differences әдісі арқылы талдау зерттеу мақсаты мен міндеттерін көрсетеді.

Зерттеу мақсаты – Қазақстандағы жіңішке капиталдандыру ережесінің еңгізілуінің корпоративтік салықтан жалтару стратегияларына әсерін бағалау, және келісімді және келісімсіз салықтан жалтару түрлерін ажырата отырып, жаңа анти General Anti-Avoidance Rules саясатының компаниялардың сипаты мен тәртібіне ықпалын анықтауға бағытталған. General Anti-Avoidance Rules (GAAR) – бұл салықтан жалтарумен күресудің жалпы ережелері мемлекеттің салықтан

жалтарушылармен күресінің тұжырымдасамы. Соған байланысты міндеттері:

1. Агенттік схема негізінде корпоративтік менеджерлердің салықтан жалтару шешім қабылдау ілгерілеуін түсіндіру;

2. Қазақстандағы жіңішке капиталдандыру ережесінің құқықтық негізін және халықаралық тәжірибемен салыстырмалы ерекшеліктерін талдау;

3. Келісімді және келісімсіз салықтан жалтару түрлерін жіктеп, олардың корпоративтік стратегиядағы рөлін анықтау;

4. Аз капиталдандыру ережесінің енгізілуінен кейінгі компанияның салықтан жалтару тәртібіндегі өзгерістерді Difference-in-Differences (DID) әдісі арқылы бағалау;

5. Әлемдік және отандық кәсіпорындардың бейімделу ерекшеліктерін салыстырып, олардың жаңа саясатқа реакциясын анықтау;

6. Қазақстанның салық түсімдерінің ЖІӨ үлесін аймақтық (Азия және ТМД елдері) көрсеткіштерімен салыстыру, фискалды саясаттың ерекшеліктерін сипаттау.

Әдебиетке шолу. Қазақстан Республикасының Салық кодексінің 246 – бабында бекітілген аз капиталдандыру ережелерінің корпоративтік салықтық жоспарлауға әсері қарастырылады (Салық кодексі). Ережеде компанияға байланысты тараптардың немесе жеңілдетілген салық юрисдикцияларынан алынған қарыздары бойынша пайыздық төлемдерді шегерімге жатқызуын шектейді, зерттеме 1 суретте көрсетілген.

Сурет 1. Аз капиталдандыру ережесінің анықтама-сының үш түрлі мағынасы

Суреттегі мәліметті толық ашып көрсетсек, мұнда контекст ғылыми мақалаларда, жіңішке капиталдандыру ережесі айталық, онда зерттеу жіңішке капиталдандыру ережесінің корпоративтік салықтан жалтаруға әсерін талдайды, оның артықшылығы халықаралық ғылыми әдебиетпен толық сәйкестік, ресми әрі түсінікті зерттелген. Ал, заң құжатында – қарыз меншікті капиталы коэффициентін реттеу ережесі деп аталады, мысалы, қарыз – меншікті капиталы коэффициентін реттеу ережесі салықтық міндеттемелерді орындауды қамтамасыз ету мақсатында қолданылады, мұндағы

басымдылығы техникалық тұрғыдан нақты, құқықтық мәтіндерге сәйкес келеді. Зерттеу әдебиеттерінде - капитал құрылымын реттеу ережесі келтірілген, яғни капитал құрылымын реттеу ережесі компанияның қарыз бен меншікті капиталы арасындағы тепе теңдікті бақылауға бағытталған, оның ерекшелігі зерттеушілерге түсінікті, қарапайым тілде берілген.

Салық кодексінде белгіленген лимит қаржы ұйымдары үшін (коэффициент 7), ал өзге кәсіпорындарға (коэффициент 4) пайдаланылады. Сонда салықтық саясат жасанды қарыз жүктемесін азайтуға, салық салынатын пайданы әділ құнмен есептеуге және халықаралық салық базасын қолдануға және пайданы басқа юрисдикцияларға көшіру (BEPS) стандарттарына сәйкестендіруге бағытталған. Зерттемеде Қазақстанның салықтық реттеу тәжірибесі ұлттық корпорациялар үшін қарыз – капитал құрылымын балансқа ықпал етуін көрсетеді. 2012 -2025 жылдар аралығында Қазақстанда GAAR мен SAAR ережелері корпоративтік салықтан жалтаруды шектеудің құралына айналды (Navarro, A.). GAAR ережесі жалпы құқықтық негізді қамтамасыздандырса, ал SAAR нақты бағытталған нормалар арқылы трансферттік баға белгілеу, жіңішке капиталдандыру және CFC нормативтерін енгізді. Осы шаралар отандық салық жүйесін халықаралық стандарттарға жақындатты және агрессивті салықтық жоспарлауды азайтуға бағытталды (Dolson, H. M., Keung, K., Kumar, J.A.). Мұндай ілгерілеу алдағы уақытта ЭЫДҰ (OECD) мүшелері тарапынан қатаң шаралардың күшею ықтималдығын көрсетеді. Сонымен қатар G20 қатарына енген елдердің көпшілігі SAAR нормаларын кеңінен қабылдады, оған трансферттік баға белгілеу, жеткіліксіз капиталдандыру және бақыланатын шетелдік фирмалар (CFC) нормативтері енеді. Сол кезде, жахандық деңгейде жаңа анти Avoidance шараларын қабылдау үрдісін айқын көрсетеді. Осы зерттеу аз капиталдандыру ережелерінің корпоративтік салықтан жалтаруға әсерін қарастырады және кәсіпорынды реттеуші өзгерістерге жауаптарды талдау үшін Difference-in-Differences (DID) әдісі қолданылады (Mahardika & Irawan, 2022). Атап айтқанда, зерттеуге байланысты тараптардан шамадан тыс қарыз алуды шектеуге бағытталған осы ережелердің капитал құрылымына және ұлттық компаниялардың салықтық жоспарлау стратегиясына әсері зерттеледі. Difference-in-Differences (DID) талдауы - салық саясаты немесе ережені енгізгенге дейінгі және кейін кезеңдердегі бақылау тобымен салыстырғанда тест (сынақ) орташа айырмашылықты салыстыру арқылы себеп салдарлық әсерді (айталық, жаңа заңның, салық ставкасының әсері) бағалауға мүмкіндік беретін эксперименттік эконометрикалық әдіс, 1 кестеде көрсетілген.

Кесте 1. Difference-in-Differences (DID) талдауының қолданылу үлгілері

Мазмұны	Термині	Мысалы	Басымдығы
Ғылыми мақалаларда	Difference-in-Differences (DID) талдауы	Бұл зерттеу аз капиталдандыру ережесінің әсерін DID талдауы арқылы бағалайды	Әлемдік әдебиетпен сәйкестік, ресми әрі түсінікті
Заң құжаты	Айырмашылықтар талдауы (DID)	Айырмашылықтар талдауы саясаттың енгізілуіне дейінгі және кейінгі кезеңдердегі көрсеткіштерді салыстыру арқылы реттеудің тиімділігін бағалау үшін қолданылады	Техникалық тұрғыдан нақты, құқықтық мәтіндерге сәйкес
Ғылыми әдебиеттерде	DID талдауы – айырмашылықтарды салыстыру әдісі	DID талдауы екі топтың (мысалы, ереже енгізілген және енгізілмеген) уақыт бойынша өзгерістерін салыстыруға негізделген	Зерттеушілерге түсінікті, қарапайым тілде берілген

DID талдауы корпоративтік салықтық жалтару мәселесінің тұрақты сипатына байланысты өзекті болып табылады, әсіресе салық коэффициенті салыстырмалы түрде төмен елдерде өзекті (Nugraha & Firmansyah, 2025). Кешенді салық саясатын еңгі-

зу, айталық трансферттік баға белгілеу құжаттамасы мен елдер бойынша есептілік, компаниялардың салықтан жалтару әрекеттерін азайтып, жалпы салық тәртібін нығайтуға ықпал етеді. Басқаша айтқанда, мұндай саясат бизнеске ашықтық әкеледі, мемлекет-

ке бақылауды жеңілдетеді және компанияларды салықты уақытылы әрі толық төлеуге ынталандырады (Kurniawan & Saputra, 2020).

Елдер бойынша есептілік талаптары 750 млн еуродан жоғары кірісі бар халыаралық компанияларға қатысты еңгізіліп әр елдегі кіріс, салық төлемдері және қызмет туралы мәліметтерді ашуға бағытталған. Мұндай ашықтық ұлттық компаниялардың тиімді салық мөлшерлемесін арттырды (Andresen & Thorvaldsen, 2024).

Сонымен қатар, қарыз - капитал коэффициентін реттеу арқылы жеткіліксіз капиталдандыруды шектеу салықтан жалтаруды азайтуға бағытталды. Мұндай нормалар пайыздық шегерімдерге шектеу қойып, қарыз бен капиталдың салыстырмалы құнын теңестіреді (Fasita et al., 2022).

Difference-in-Differences әдісі қолданылған зерттеулер көрсеткендей, аз капиталдандыру салықтан жалтарумен байланысты, өйткені кәсіпорындар қарыз үлесін көбейту арқылы салық салынатын пайданы азайта алады. Яғни елдер бойынша есептілік пен аз капиталдандыру ережелері – салық базасын қорғауға және пайданы ауыстыруды шектеуге бағытталған жаяндық шаралар (De Simone L., Stomberg B., Williams B.) [11].

ЗЕРТТЕУ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ. Әдістемеді оқиғаға дейінгі және кейінгі нәтижелер арасындағы айырмашылық есептеліп, тест жүргізген топқа алынған

$$\text{Салықтан жалтару} = \alpha_1 + \alpha_1 \text{Post}_t + \alpha_2 \text{HighDebt}_t + \alpha_3 (\text{Post}_t \times \text{HighDebt}_t) + \lambda X_{ist} + \theta_s + \pi_t + \varepsilon_{it}$$

Мұндағы:

α_i – фирмаға тән тұрақты әсерлер (firm fixed effects), яғни әр компанияның уақыт бойынша өзгермейтін сипаттамалары.

Post_t – жіңішке капиталдандыру ережесі енгізілгеннен кейінгі кезеңді көрсететін индикатор (2016–2019).

HighDebt_t – қарыз–меншікті капитал қатынасы салалық орташа деңгейден жоғары компаниялар үшін индикатор (емделген топ).

$(\text{Post}_t \times \text{HighDebt}_t)$ – Difference-in-Differences әсерін көрсететін негізгі айнымалы; ережеден кейінгі кезеңде жоғары қарызды компаниялардың салықтан жалтару деңгейіндегі өзгерісті өлшейді.

λX_{ist} – бақылаушы айнымалылар (левередж,

$$\text{Салықтан жалтару}_{it} = \alpha_i + \alpha_1 \text{Post}_t + \alpha_2 \text{HighDebt}_t + \alpha_3 \text{Multinational}_i + \alpha_4 (\text{Post}_t \times \text{HighDebt}_t) + \alpha_5$$

$$(\text{Post}_t \times \text{Multinational}_i) + \alpha_6 (\text{HighDebt}_t \times \text{Multinational}_i) + \alpha_7 (\text{Post}_t \times \text{HighDebt}_t \times \text{Multinational}_i) + \lambda X_{ist} + \theta_s + \pi_t + \varepsilon_{it}$$

Мұндағы:

Салықтан жалтару_{it} – компания i-нің уақыт t-тегі салықтан жалтару деңгейі.

α_i – фирмаға тән тұрақты әсерлер (firm fixed effects).

Post_t – жіңішке капиталдандыру ережесі енгізілгеннен кейінгі кезең индикаторы.

HighDebt_t – қарыз–меншікті капитал қатынасы салалық орташа деңгейден жоғары компаниялар үшін индикатор.

Multinational_i – Халықаралық корпорацияларды сипаттайтын индикатор.

$(\text{Post}_t \times \text{HighDebt}_t)$ – ережеден кейінгі кезеңде жоғары қарызды компаниялардың өзгерісін көрсететін DID әсері.

$(\text{Post}_t \times \text{HighDebt}_t)$ – ережеден кейінгі кезеңде Халықаралық компаниялардың өзгерісін көрсететін әсер.

$(\text{Post}_t \times \text{HighDebt}_t)$ – жоғары қарызды Халықаралық компаниялардың ерекшелігін көрсететін өзара әрекеттесу айнымалысы.

$(\text{Post}_t \times \text{HighDebt}_t \times \text{Multinational}_i)$ – ережеден кейінгі кезеңде жоғары қарызды Халықаралық компаниялардың қосымша әсерін көрсететін үштік

айырмашылықтан бақылау тобының айырмашылығы шегеріледі. Осылайша уақытқа байланысты үрдістерден бөлек тест әсері оқшауланады. Сол сияқты қаржы министрінің 2018 жылы қабылданып, пайда салығын есептеу мақсатында қарыз – капитал коэффициентін реттеу арқылы салықтан жалтаруды азайтуға бағытталды, осылайша аз капиталдандыру салықты минимизациялау стратегиясын пайдалануды шектеді (Mahardika & Irawan, 2022). Зерттеуге 2018–2025 жылдары жарияланған кәсіпорындардың мәліметтері жиналды. Уақыт кеңдері жіңішке капиталдандыру ережесі еңгізілгенге (2018–2020 жж), кейінгі (2021–2025 жж) болып бөлінді. Банк, сақтандыру және қаржылық ұйымдар үлгіден алынып тасталды, себебі олардың қаржылық есептілік форматы өзгеше және аз капиталдандыру ережелері сол секторға қолданылмайды. Сонымен қатар, соңғы пайда салығына жататын салалардағы (құрылыс, жылжымайтын мүлік) кәсіпорындар үлгіден шығарылды. Мәліметтері толық емес компанияларда еңбеді. Нәтижесінде, регрессиялық анализге жалпы 1353 бизнес субъектілерінің – жылдық мәліметтері пайдаланылды. Барлық деректер KASE (Қазақстан қор биржасы), Ұлттық статистика бюросы және Thomson Reuters/Refinitiv дерекқорынан алынды.

Осылайша DID әдісі арқылы жеткіліксіз капиталдандыру ережесі енгізілгеннен кейін келісімді салықтан жалтару төмендейді.

рентабельділік, фирма көлемі, корпоративтік басқару көрсеткіштері және т.б.).

θ_s – салаға тән тұрақты әсерлер (industry fixed effects).

π_t – уақытқа тән тұрақты әсерлер (year fixed effects).

ε_{it} – қателік термині.

Бұл модельдің басты мәні — α_3 коэффициенті. Ол жіңішке капиталдандыру ережесінің енгізілуінен кейін жоғары қарызды компаниялардың салықтан жалтару деңгейіне қосымша әсерін көрсетеді.

Аналитикалық модель - теңдеу Халықаралық және отандық компанияларды салыстыруға арналған кеңейтілген Difference-in-Differences (DID) моделін сипаттайды.

өзара әрекеттесу айнымалысы.

X_{ist} – бақылаушы айнымалылар (левередж, рентабельділік, фирма көлемі және т.б.).

θ_s – салаға тән тұрақты әсерлер (industry fixed effects).

π_t – уақытқа тән тұрақты әсерлер (year fixed effects).

ε_{it} – қателік термині.

Бұл модель арқылы саясаттың әсерін жоғары қарызды халықаралық компаниялар мен басқа ұйымдар арасындағы салыстырмалы айырмашылықтар тұрғысынан бағалауға болады (Бусыгин Е.Г., 2020). Зерттеуде тәуелді айнымалы ретінде компаниялардың уақыт бойынша салықтан жалтару деңгейі қарастырылады. Негізгі тәуелсіз айнымалыларға жеткіліксіз капиталдандыру ережесі енгізілгеннен кейінгі кезеңде көрсететін индикатор, қарыз меншікті капитал қатынасы салалық орташа деңгейден жоғары ұйымдарды сипаттайтын индикатор, сондай ақ халықаралық компанияларды көрсететін индикатор жатады.

Difference-in-Differences әдісін қолдану арқылы модельге тән тұрақты әсерлер (α_i), салаға тән әсерлер (θ_s) және уақыттық әсерлер (π_t) ескерілген. Сонымен қатар, бақылаушы айнымалылар (X_{ist}) фирмалардың

қаржылық сипаттамаларын қамтиды. Қателік термині (ε_{it}) модельдің түсіндірілмеген бөлігін көрсетеді. Осылайша, кеңейтілген Difference – in – Differences моделі аз капиталдандыру ережесінен кейінгі кезеңде отандық және халықаралық компаниялардың салықтан

$$АНТС_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 CAA_{it} + \alpha_2 TCK_{it} + \alpha_3 CAA_{it} * TCK_{it} + \alpha_4 TOZ_{it} + \alpha_5 \Delta TOZ_{it} + \varepsilon_{it}$$

Мұндағы айнымалылар:

- $АНТС_{it}$ – Активтерге нормаланған төленген салықтар (төленген салықтардың активтер жиынтығына қатынасы).
- CAA_{it} – салық арасындағы айырмашылық, салықтан жалтарудың негізгі индикаторы.
- TCK_{it} – теріс салықтық айырмашылықтарды көрсететін индикатор айнымалы.
- $(CAA_{it} * TCK_{it})$ – өзара әрекеттесу айнымалысы, ол теріс айырмашылық жағдайында әсерін нақтылайды.
- TOZ_{it} – Өткен жылдардағы салық шығыны.
- ΔTOZ_{it} – салықтық шығындардағы өзгерісі.
- ε_{it} – қателік термині.

Зерттеуде, тәуелді айнымалы ретінде кәсіпорынның төленген салықтарының активтерге қатынасы ($АНТС_{it}$) алынды. Модельде негізгі түсіндірмелері айнымалы ретінде салық айырмашылығы (CAA_{it}) қолданылды, ол фирмалардың есептік пайдасы мен салықтық пайдасы арасындағы айырмашылықты көрсетеді. Сонымен қатар, теріс айырмашылықтарды бейнелейтін индикатор (TCK_{it}) енгізілді. Бұл айнымалы TCK_{it} әсерін нақтылауға өзара әрекеттесу ($CAA_{it} * TCK_{it}$) арқылы модельге қосылды. Қосымша бақылау айнымалылары ретінде салықтық шығындар (TOZ_{it}) және олардың өзгерісі (ΔTOZ_{it}) пайдаланылды. Осылайша, теңдеу кәсіпорынның төленген салықтарын активтерге қатысты өлшеу арқылы келісімді салықтан жалтаруды бағалауға мүмкіндік береді. Осындай әдіс Afzali, M., Thor, T.(2025) еңбегіне сүйене отырып, кәсіпорынның салықтық стратегияларын тереңірек анализ жасауға бағытталған. Онда ұйымдардың төлеген салықтарын активтерге қатысты көрсеткіш арқылы бағалап, салық айырмашылықтарын және салық шығындарын есепкеріп, ұйымның салықтық стратегияларын тереңірек зерттеп талдауға мүмкіндік береді.

CAA_{it} = Салыққа дейінгі табыс – Ағымдағы салық шығындары * Міндетті салық мөлшерлемесі

Зерттеу барысында CAA_{it} мәні логарифмделген жалпы активтерге нормализацияланды ($\log TotalAsset$). Компанияның CAA_{it} көрсеткіші неғұрлым жоғары болса, салық салынатын табыс пен бухгалтерлік пайда арасындағы алшақтық соғұрлым үлкен болады, бұл салықтан жалтарудың жоғары деңгейін көрсетеді.

Салықты оңтайландыру мүмкіндіктері көбірек халықаралық компаниялардың жаңа ережелерге анағұрлым күшті оң өзгерісін анықтауға болады. Оны тексеруге «айырмашылықтардың айырмашылығындағы айырмашылық» (DIDID) әдісіне негізделген екінші модель пайдаланылады. Мұнда қарыз жүктемесі салалық орташа деңгейден жоғары кәсіпорындар бірінші сынақ тобы, ал халықаралық ұлттық компаниялар екінші сынақ тобы болып қарастырылды. Талдау нәтижесі жоғарғы қарыз деңгейі бар халықаралық ұлттық компаниялар мен олардың баламалары арасындағы салықтан жалтару ереже айырмашылықтарын көрсетеді.

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛҚЫЛАУ. Жіңішке капиталдандыру ережесінің Қазақстан Республикасында корпоративтік салықтан жалтаруға әсерін difference-in-differences талдауымен сипаттамалық статистика мәліметтерінің таралуын, өзгергіштігін және шектік мәндерін көрсетіп, регрессиялық және басқада зерттеулерге негіз болады,

жалтару деңгейіндегі айырмашылықтарды кешенді түрде талдауға мүмкіндік береді. Салықтан жалтаруды өлшеудің қосымша спецификациясын теңдеуден көруге болады.

Салықтан жалтаруды өлшеу әдістемесі келісімді салықтан жалтаруды есептеуде төленген салықтық активтерге қатынасы ($АНТС_{it}$), теріс салық айырмашылығын көрсететін индикатор (TCK_{it}), салықтық шығындарды тасымалдау (TOZ_{it}) және ағымдағы жыл мен алдыңғы жыл арасындағы салықтық шығындар айырмасы (ΔTOZ_{it}) арасындағы байланыс қарастырылады (Afzali, M., Thor, T. 2025).

Регрессияда және айнымалылары бақылаушы ретінде енгізілген, себебі келісімді және келісімсіз салықтан жалтару екеуі де төленетін салықтық ақшалай ағындарға әсер етеді. Afzali, M., Thor, T.(2025) тәсіліне сәйкес, келісімді салықтан жалтару регрессияның қалдық мәні ретінде анықталады. Дәлелді түрде айтсақ, регрессияда әр сала бойынша бөлек жүргізеді. Қалдық мәні неғұрлым төмен болса, кәсіпорынның келісімді салықтан жалтару деңгейі соғұрлым жоғары болады.

Екінші бағыт келісімсіз салықтан жалтаруды тәуелді айнымалысы қарастырылады, онда салық айырмашылығы (CAA_{it}) арқылы өлшенеді. Яғни CAA_{it} бұрынғы зерттеулерде кеңінен қолданылған және корпоративтік тиімді салық мөлшерлемесі мен ақшалай тиімді салық мөлшерлемесі балама ретінде қарастырылады.

Мұндағы екі түрлі өлшемді келісімді және келісімсіз салықтан жалтаруды қолдана отырып, кәсіпорындардың салықтық тәртібін кешенді түрде талдайды. Келісімсіз салықтан жалтаруды өлшеу – салық айырмашылығы (CAA_{it}) қолданылады. CAA_{it} көрсеткіші бухгалтерлік пайда мен салықтық пайда арасындағы айырмашылықты бейнелейді және жоғары мәні компанияның келісімсіз салықтан жалтару деңгейінің жоғары екенін көрсетеді. De Simone және әріптестері (2023) ұсынған әдіспен есептеледі:

2 кестеде көрсетілген.

Көрсетілген 1-кестеде сипаттамалық статистикасы зерттеу үлгісіндегі кәсіпорындар көрсетілген. Орташа келісімді салықтан жалтару шамамен -0,05% құрайды, онда кәсіпорындардың орта есеппен төмен деңгейде келісімді салықтан жалтаруға бейім екенін білдіреді. Орташа келісімсіз салықтан жалтару оң мәні бар, онда кәсіпорындардың орташа алғанда салық салынатын пайдасынан бұрынғы табысы жоғарылығын көрсетті. Модельдің шамамен жартысы (57,7%) жеткіліксіз капиталдандыру саясаты енгізілген кезеңдерге сәйкес келеді. Сонымен қатар, қарыз меншікті капитал қатынасы салалық орташа деңгейден жоғары фирмаларға шамамен 36% тиесілі. Қосымша түрде, модельде халықаралық компаниялар 34% ретінде жіктеледі. Бақылау айнымалылары орташа капитал сыймдылығы 41,5% құрайды, ең төменгі мәні – 0,6%, ал ең жоғарысы – 94%.

Регрессия нәтижелері кәсіпорынның салықтан жалтару деңгейіне әсер ететін негізгі факторларды анықтауға мүмкіндік береді. Алынған бағалаулар айнымалылардың статистикалық мәнділігін, бағыттылығын және шамасын көрсетеді. Регрессиялық талдауда Дрисколл-Край (Driscoll-Kraay) ұпайларымен бірге Песаран сынағын (Pesaran test) пайдалану кеңістіктік корреляция мәселесіне тап болған кезде

панельдік деректерді талдаудағы классикалық әдісті қолдандық (Кощеев Д.А., Мирослюбова Т.В., 2022). Осы әдіс арқылы модельдер арасындағы көлденең қималық тәуелділікті азайту үшін таңдалды (Бусыгин, 2020). Регрессиялық талдау 3 кестеде көрсетілген.

Кесте 2. Жіңішке капиталдандыру ережесінің Қазақстанда корпоративтік салықтан жалтаруға әсерін difference-in-differences талдауының сипаттамалық статистикасы

Айнымалылар	Орташа мәні	Стандартты ауытқуы	Min	Max
Келісімді салықтан жалтару	0,0004	0,003	-0,05	0,29
Келісімсіз салықтан жалтару	0,3	1,6	-29,8	21,4
Жіңішке капиталдандыру ережесінен кейінгі кезең	0,6	0,5	0	1
Жоғары қарызды ұйымдар	0,4	0,5	0	1
Көп ұлтты ұйымдар	0,35	0,48	0	1
Өлшемі	29,09	1,58	20,7	33,5
Капитал сыйымдылығы	0,41	0,24	0,006	0,92
Ұйым жасы	15,04	9,81	0	42
Қаржылық тұтқа	0,51	0,34	0,07	8,54
Өсу қарқыны	0,094	0,29	-0,91	5,57

Кесте 3. Жіңішке капиталдандыру ережесінің корпоративтік салықтан жалтаруға әсері

Айнымалы	Келісімді салықтан жалтару	Келісімсіз салықтан жалтару
өзара әрекеттесу айнымалысының коэффициенті жаңа реттеудің қарыз жүктемесі жоғары компаниялардың салықты оңтайландыру деңгейіне әсерін бағалауға мүмкіндік береді	0,006** (0,0022)	0,191 (0,146)
Өлшемі	0,022 (0,018)	-0,024 (0,071)
Капитал сыйымдылығы	-0,0171 (0,011)	-0,609 (0,337)
Өсу қарқыны	0,0008***	-0,0004
Ұйым жасы	0,0078	0,101
Қаржылық тұтқа	-0,028	0,069
2019 жыл	-0,009	-0,156*
2020 жыл	-0,022	-0,272
2021 жыл	-0,033*	-0,089
2022 жыл	-0,044*	-0,327
2023 жыл	-0,054*	-0,494
2024 жыл	-0,063*	-0,495
2025 жыл	-0,071	-0,735
Тұрақты шама	-0,684	-0,080
Бақылаулар	1,353	1,353
R -квадрат	0,7%	12,3%
Жылдық тұрақты ықпал	иә	иә
Ұйымдық тұрақты әсер	иә	иә
Стандартты қате	Driscoll–Kraay	Driscoll–Kraay

Робастық стандартты қателер (robust standard errors) жақша ішінде көрсетілген.

*** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$.

3 кестенің жеткіліксіз капиталдандыру ережесінің корпоративтік салықтан жалтаруға әсерін нақты көрсетеді. Зерттеу гипотезасына сәйкес ереженің еңгізілуінен кейін келісімді салықтан жалтарудың төмендеуін және келісімсіз салықтан жалтарудың артуын күттік. Нақтырақ айтқанда, difference-in-differences (DID) модельдері жоғары қарызды кәсіпорында аз капиталдандыру ережесі еңгізілгеннен кейін өздерінің салықтан жалтару тәртібі басқа ұйымдармен салыстырғанда өзгеретінін бағалайды (Callaway B., Sant'Anna P.H., 2021). Түсіндірмелік ыңғайлылық үшін келісімді салықтан жалтару бойынша регрессиялық нәтижелер коэффициентін 1 -ге көбейттік, сол кезде оның интерпретациясы келісімсіз салықтан жалтару нәтижелерімен сәйкестендірілді. 3-кестенің 1-бағанындағы нәтижелер POST × HIGH DEBT пен келісімді салықтан жалтару арасында оң байланысын көрсетеді. Басқаша айтқанда, аз капиталдандыру ережесі еңгізілгеннен кейін келісімді салықтан жалтару айтарлықтай төмендеді ($p < 0.05$).

Аз капиталдандыру ережесі – ЫДҰ (OECD) ұсынған арнайы салықтан қашуды болдырмау ережелерінің (SAAR) құрамдас бөлігі және агрессивті салықтық тәртіпті шектеуге бағытталған (OECD 2022). Бұл ереже кәсіпорындардың қарызын реттеу арқылы корпоративтік салықтан жалтаруға әсер етеді, сонда есептік табыс пен пайдаға салынатын салықты есептеу кезінде шегерілетін пайыздық шығындарды шектейді. Нәтижесінде, жеткіліксіз капиталдандыру ережесі келісімді салықтан жалтаруға тікелей ықпал етеді. Осы зерттеу сол байланысты растайды: аз капиталдандыру ережесін енгізгеннен кейін келісімді салықтан жалтару деңгейінің төмендегені байқалды, онда ұйымдардың салықтан жалтару әрекеттерін шектеудегі тиімділігін көрсетеді (Li J., Jiang H., Shen J., 2024).

Алайда талдауда келісімсіз салықтан жалтару бойынша елеулі нәтиже бермеді. Ол жіңішке капиталдандыру ережелерінің табиғатына сәйкес келеді, өйткені SAAR аясында белгілі бір шектеулі көлемде қолданылады және корпоративтік салықтан жалтарудың барлық түрлерін жеке дара бақылауға қабілетті емес. Сондықтан ол басқа SAAR және GAAR толтыру қажет.

Халықаралық корпорациялар салықтан жалтару стратегияларын бейімдеуде анағұрлым күрделі тәсілдерді қолданады деп болжаймыз.

ҚОРЫТЫНДЫ. Қазақстандағы аз капиталдандыру ережесі халықаралық компанияларға көбірек әсер етуде. Бұл ережеден кейін олар заңға сәйкес салықтан жалтаруды азайтты, бірақ заңға сәйкес емес әдістер көбейді. Бұл біздің болжамды растайды: кәсіпорындар жаңа саясатқа бейімделіп, салықтан жалтарудың басқа жолдарын іздейді. Халықаралық компаниялар күрделі құрылымдары мен ресурстарының арқасында тез бейімделе алады.

Зерттеу қорытындысы көрсеткендей, жаңа ережелердің әсері компаниялардың қолындағы стратегияларына байланысты. Сонда ғылыми әдебиетке де, саясат жасаушыларға да пайдалы. Зерттеуде салықтан жалтаруды екі түрге бөліп қарастырдық: заңға сәйкес (келісімді) және заңға сәйкес емес (келісімсіз) (Baker A.C., Larcker D.F., Wang C.C., 2022). Мұндай жіктеу салық саясаты өзгергенде кәсіпорындардың тәртібін, нормасын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, зерттеу қатаң ережелердің жалғыз өзі жеткіліксіз екенін көрсетеді. Олар өзге арнайы SAAR және жалпы GAAR ережелермен толықтырылуы тиіс. Әрине, зерттеудің шектеулері бар: ол тек бір салық саясатына – жіңішке капиталдандыруға – бағытталған және қысқа уақыт кезеңін камтиды. Болашақта бірнеше салық саясатын бірлескен әсерін және ұзақ мерзімді нәтижелерін зерттеу қажет.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ержанов М. С., Ержанова А. М., Барышева С. К., Касабеков М. А. Теоретические и методические аспекты налогового анализа компании // Вестник университета «Туран». – 2024. – № 2. – С. 53–64. – DOI: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-2-53-64>
2. Mahmudi, Lasulita A. F. Thin Capitalization, Financial Distress, and Corporate Governance Impact on Tax Avoidance // Sinergi International Journal of Accounting and Taxation. – 2025. – Т. 3, № 1. – С. 1–15. – DOI: <https://doi.org/10.61194/ijat.v3i1.285>
3. Қазақстан Республикасының Салық кодексі. – Астана: Қазақстан Республикасының Парламенті, 2025. – 1240 б.
4. Navarro, A. The General Anti-Avoidance Rule of the EU Anti-Tax Avoidance Directive (ATAD GAAR): Interpretation and Implementation. – Munich: Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance, 2024. – (Working Paper Series, № 08). – Режим доступа: <http://www.tax.mpg.de> (дата обращения: 03.03.2026).
5. Dolson, H. M., Keung, K., Kumar, J. A Modern Overview of Specific Anti-Avoidance Rules. – Calgary: Moodys Gartner Tax Law LLP, 2022. – 34 с.
6. Mahardika, R., & Irawan, F. (2022). The Impact Of Thin Capitalization Rules On Tax Avoidance In Indonesia. Jurnal pajak Indonesia (Indonesian Tax Review), 6(2S), 651–662. <https://doi.org/10.31092/jpi.v6i2S.1972>
7. Nugraha, S.Y., Firmansyah, A. (2025). Transfer Pricing and Tax Avoidance: The Moderating Role of Thin Capitalization. Journal of Governance Risk Management Compliance and Sustainability, 5(1), 55–65. <https://doi.org/10.31098/jgrcs.v5i1.3117>
8. Kurniawan, N., Saputra, A.D. (2020) Does the recently implemented regulation on country-by-country reporting deter tax avoidance?, Jurnal Akuntansi dan Keuangan Indonesia: Vol. 17: No. 1, Article 4. DOI: 10.21002/jaki.2020.04
9. Hutahean, T. P., Hermawan, W., Kharisma, B., Hasanah, A. Debt and debt tax benefit: Evidence from Indonesia debt-to-equity cap reform // Journal of Economics and Business. – 2024. – Vol. 132(C). – DOI: 10.1016/j.jeconbus.2024.106217
10. Fasita E., Firmansyah A., Irawan F. Transfer pricing aggressiveness, thin capitalization, political connection, tax avoidance: Does corporate governance have a role in Indonesia? // Riset Akuntansi dan Keuangan Indonesia. – 2022. – Т. 7, № 2. – С. 184–196.
11. De Simone L., Stomberg B., Williams B. Does Tax Enforcement Disparately Affect Domestic versus Multinational Corporations around the World? // Contemporary Accounting Research. – 2023. – Т. 40, № 4. – С. 2816–2845.
12. Бусыгин Е.Г. Спекулятивная природа факторов капитализации публичных компаний // Журнал экономической теории. – 2020. – № 1. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/spekulyativnaya-priroda-faktorov-kapitalizatsii-publichnyh-kompaniy>.
13. Afzali M., Thor T. Corporate culture and tax planning // Review of Quantitative Finance and Accounting. – 2025. – Т. 64. – С. 861–898. – DOI: <https://doi.org/10.1007/s11156-024-01320-1>
14. Кощев Д.А., Миролюбова Т.В. Оценка взаимовлияния региона и индустриального кластера: системнопространственный подход // Вестник Пермского университета. Сер. «Экономика». – 2022. – Т. 17, № 2. – С. 161–184. – DOI: <https://doi.org/10.17072/1994-9960-2022-2-161-184>
15. Callaway B., Sant'Anna P. H. Difference-in-differences with multiple time periods // Journal of Econometrics. – 2021. – Т. 225, № 2. – С. 200–230.
16. OECD. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations. – Paris: OECD Publishing, 2022.
17. Li J., Jiang H., Shen J. Using the difference-in-differences design with panel data in international business research: progress, potential issues, and practical suggestions // Journal of International Business Studies. – 2024. – Т. 55. – С. 949–961. – DOI: <https://doi.org/10.1057/s41267-024-00725-3>
18. Baker A. C., Larcker D. F., Wang C. C. How much should we trust staggered difference-in-differences estimates? // Journal of Financial Economics. – 2022. – Т. 144, № 2. – С. 370–395.

REFERENCES:

1. Erzhanov, M. S., Erzhanova, A. M., Barysheva, S. K., & Kasabekov, M. A. (2024). Teoreticheskie i metodicheskie aspekty nalogovogo analiza kompanii [Theoretical and Methodological Aspects of Corporate Tax Analysis]. Vestnik universiteta Turan, (2), 53-64. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-2-53-64>
2. Mahmudi, & Lasulita, A. F. (2025). Thin capitalization, financial distress, and corporate governance impact on tax avoidance. Sinergi International Journal of Accounting and Taxation, 3(1), 1-15. <https://doi.org/10.61194/ijat.v3i1.285>
3. Kazakhstan Respublikasynyn Salyk kodeksi. (2025). Astana: Kazakhstan Respublikasynyn Parlamenti.
4. Navarro, A. (2024). The general anti-avoidance rule of the EU anti-tax avoidance directive (ATAD GAAR): Interpretation and implementation. Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance Working Paper Series, (08). <http://www.tax.mpg.de>
5. Dolson, H. M., Keung, K., & Kumar, J. (2022). A modern overview of specific anti-avoidance rules. Calgary: Moodys Gartner Tax Law LLP.
6. Mahardika, R., & Irawan, F. (2022). The impact of thin capitalization rules on tax avoidance in Indonesia. Jurnal Pajak Indonesia (Indonesian Tax Review), 6(2S), 651-662. <https://doi.org/10.31092/jpi.v6i2S.1972>
7. Nugraha, S. Y., & Firmansyah, A. (2025). Transfer pricing and tax avoidance: The moderating role of thin capitalization. Journal of Governance Risk Management Compliance and Sustainability, 5(1), 55-65. <https://doi.org/10.31098/jgrcs.v5i1.3117>
8. Kurniawan, N., & Saputra, A. D. (2020). Does the recently implemented regulation on country-by-country reporting deter tax avoidance? Jurnal Akuntansi dan Keuangan Indonesia, 17(1), Article 4. <https://doi.org/10.21002/jaki.2020.04>
9. Hutahean, T. P., Hermawan, W., Kharisma, B., & Hasanah, A. (2024). Debt and debt tax benefit: Evidence from Indonesia debt-to-equity cap reform. Journal of Economics and Business, 132(C). <https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2024.106217>
10. Fasita, E., Firmansyah, A., & Irawan, F. (2022). Transfer pricing aggressiveness, thin capitalization, political connection, tax avoidance: Does corporate governance have a role in Indonesia? Riset Akuntansi dan Keuangan Indonesia, 7(2), 184-196.
11. De Simone, L., Stomberg, B., & Williams, B. (2023). Does tax enforcement disparately affect domestic versus multinational corporations around the world? Contemporary Accounting Research, 40(4), 2816-2845.
12. Busygin, E. G. (2020). Spekulativnaya priroda faktorov kapitalizatsii publichnyh kompanij [The Speculative Nature of Capitalization Factors of Public Companies]. Zhurnal jekonomicheskoy teorii, (1). Retrieved March 3, 2026, from <https://cyberleninka.ru/article/n/spekulyativnaya-priroda-faktorov-kapitalizatsii-publichnyh-kompaniy>
13. Afzali, M., & Thor, T. (2025). Corporate culture and tax planning. Review of Quantitative Finance and Accounting, 64, 861-898. <https://doi.org/10.1007/s11156-024-01320-1>
14. Koshcheev, D. A., & Mirolyubova, T. V. (2022). Ocenka vzaimovliyaniya regiona i industrial'nogo klastera: sistemnoprostranstvennyy podhod [Assessment of the Interrelationship between the Region and the Industrial Cluster: A System-Spatial Approach]. Vestnik Permskogo universiteta. Seriya Jekonomika, 17(2), 161-184. <https://doi.org/10.17072/1994-9960-2022-2-161-184>
15. Callaway, B., & Sant-Anna, P. H. (2021). Difference-in-differences with multiple time periods. Journal of Econometrics, 225(2), 200-230.
16. OECD. (2022). OECD transfer pricing guidelines for multinational enterprises and tax administrations. Paris: OECD Publishing.
17. Li, J., Jiang, H., & Shen, J. (2024). Using the difference-in-differences design with panel data in international business research: Progress, potential issues, and practical suggestions. Journal of International Business Studies, 55, 949-961. <https://doi.org/10.1057/s41267-024-00725-3>
18. Baker, A. C., Larcker, D. F., & Wang, C. C. (2022). How much should we trust staggered difference-in-differences estimates? Journal of Financial Economics, 144(2), 370-395.

AUTHOR INFORMATION:

Нуркашева Нурсулу Султанияровна – Нуркашева Нурсулу Султанияровна Nursulu Sultaniyarovna Nurkasheva – Кандидат экономических наук, доцент, Университет Международного Бизнеса, имени К.Сагадиева 050000, Абая 8 а, Алматы, 050000, Абая 8 а, Республика Казахстан – э.ф.к, доцент К.Сагадиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы, Professor, University of International Business named after K. Sagadiev, 8a Abay Ave., 050000,

Казахстан, e-mail: nursulu_1975@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3798-3130>

Жолаева Маргарита Ахантаевна* – PhD, ассоциированный профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, 010000 Астана, Казахстан, e-mail: ritazolaeva@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9981-704X>

Кизатова Камилла Кизатовна – магистр экономических наук, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, 010000 Астана, Казахстан, e-mail: kizatova2001@bk.ru, <https://orcid.org/0009-0002-5899-9390>

E-mail: nursulu_1975@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3798-3130>

Жолаева Маргарита Ахантаевна* – Ph.D., қауымдастырылған профессор (доцент), Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 010000 Астана қ., Қазақстан, e-mail: ritazolaeva@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9981-704X>

Кизатова Камилла Кизатовна – экономика ғылымдарының магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 010000 Астана қ., Қазақстан, e-mail: kizatova2001@bk.ru, <https://orcid.org/0009-0002-5899-9390>

Almaty, Kazakhstan, E-mail: nursulu_1975@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3798-3130>

Zholayeva Margarita Akhantaevna* – Ph.D., associate professor, Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, 010000, Astana, Kazakhstan, e-mail: ritazolaeva@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9981-704X>

Kizatova Kamilla Kizatovna – Master of Economics, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpaeva St., 010000 Astana, Kazakhstan. E-mail: kizatova2001@bk.ru, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5899-9390>

МРНТИ 378
УДК 15.41.21

DOI 10.58319/26170493_2026_2_23

ЕББ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕЙТІН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МАМАНДАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚ ДЕҢГЕЙІН ДАМУ

Ахметов Н.А.¹, Мендалиев Б.М.¹, Шарипова А.А.¹, Кыстаубаева К.Т.^{1*}, Аманқосова А.Қ.¹

¹Есенов университеті, Ақтау, Қазақстан

АНДАТПА. Жұмыстың өзектілігі қазіргі педагогика үшін жаңа болып табылатын мәселені талдау және ғылыми-педагогикалық зерттеу болып табылады және қарапайым мектептерде ерекше білім беруді қажет ететін балаларды арнайы білім беру мекемелеріне орналастырмай оқыту және арнайы педагог кадрларын даярлау мәселесіне қатысты.

Жоғары оқу орнында «6В01401 - Дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасы бойынша дайындалатын мамандардың қазіргі кездегі инклюзивті білім беру саласындағы жұмысын талдау барысында, бірқатар қарама-қайшылықтар анықталды:

- біріншіден, жалпы білім беру жүйесіндегі инклюзивті білім берудің жүйесін дамыту және жетілдіру қажеттілігі және педагогикалық ЖОО түлектерінің ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеуге дайындығының жеткіліксіз деңгейі;

- екіншіден, инклюзивті білім беру саласында жұмыс істейтін болашақ дене шынықтыру және спорт мамандарын даярлау деңгейіне және жоғары мектепте осындай маманды кәсіби даярлауға теориялық, әдіснамалық және практикалық технологиялардың жеткіліксіз әзірленуіне және осы мамандарға қоғам мен мектептің қоятын талаптарының жеткіліксіздігі;

- үшіншіден инклюзивті білім беру саласында жұмыс істейтін дене шынықтыру және спорт мамандарын табысты кәсіби іске асыру қажеттілігі және психологиялық кәсіби дайындық деңгейін бағалау үшін сыналған құралдардың болмауы.

Осы қарама-қайшылықтарды шешу жолдарын табуға деген ұмтылыс біздің зерттеуіміздің ғылыми мәселесін анықтады: «болашақ мұғалімді инклюзивті білім беру саласындағы жұмысқа тиімді дайындаудың психологиялық-педагогикалық және дидактикалық жағдайларын қалай қамтамасыз ету керек?» деген сұраққа жауап іздедік.

Аталған проблеманы шешу студенттермен жұмысты жетілдіруге, түзетуге және болжауға, болашақ маманның кәсіби-тұлғалық даму, өзін-өзі жетілдіру және кәсіби бейімделу үдерісімен тығыз байланысты ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеуге олардың кәсіби дайындық деңгейін қалыптастыру және арттыру мақсатында болашақ дене шынықтыру және спорт мамандарының жеке қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді деп сенеміз.

КІЛТ СӨЗДЕР: инклюзивті білім беру, дене шынықтыру, спорт, кәсіби дайындық деңгейі, болашақ маман, кәсіби-тұлғалық даму, өзін-өзі жетілдіру, кәсіби бейімделу.

Развитие уровня психологической профессиональной готовности специалистов физической культуры, работающих с детьми с ООП

Ахметов Н.А.¹, Мендалиев Б.М.¹, Шарипова А.А.¹, Кыстаубаева К.Т.^{1*}, Аманқосова А.Қ.¹

¹Университет Есенова, Ақтау, Казахстан

АННОТАЦИЯ. Актуальность работы заключается в анализе и научно-педагогическом исследовании проблемы, являющейся новой для современной педагогики, и связана с вопросом обучения детей с особыми образовательными потребностями в обычных школах без их помещения в специальные образовательные учреждения, а также с вопросом подготовки специальных педагогических кадров.

В ходе анализа современной работы в сфере инклюзивного образования специалистов, подготавливаемых в высшем учебном заведении по образовательной программе «6В01401 – Физическая культура и спорт», был выявлен ряд противоречий:

- во-первых, между необходимостью развития и совершенствования системы инклюзивного образования в общей системе образования и недостаточным уровнем готовности выпускников педагогических вузов к работе с детьми с особыми образовательными потребностями;

- во-вторых, между требованиями, предъявляемыми обществом и школой к уровню подготовки будущих специалистов физической культуры и спорта, работающих в сфере инклюзивного образования, и недостаточной разработанностью теоретических, методологических и практических технологий профессиональной подготовки такого специалиста в высшей школе;

- в-третьих, между необходимостью успешной профессиональной реализации специалистов физической культуры и спорта, работающих в сфере инклюзивного образования, и отсутствием апробированного инструментария для оценки уровня психологической профессиональной готовности.

Стремление найти пути разрешения указанных противоречий определило научную проблему нашего исследования: мы искали ответ на вопрос «как обеспечить психолого-педагогические и дидактические условия эффективной подготовки будущего учителя к работе в сфере инклюзивного образования?».

Полагаем, что решение обозначенной проблемы позволит совершенствовать, корректировать и прогнозировать работу со студентами, а также формировать личностные качества будущих специалистов физической культуры и спорта с целью формирования и повышения уровня их профессиональной готовности к работе с детьми с особыми образовательными потребностями, что тесно связано с процессом